

ვაზი
სიცოცხლის ხე
კრებული

თბილისი/Tbilisi
2014

იგნის თავმოყრილი მასალა მხოლოდ ერთი, მაგრამ მნიშვნელოვანი კუთხით განიხილავს ქართულ კულტურას. ეს არის მისი მიმართება ვაზთან და ღვინოსთან. ქართველი სიამაყით და ამავე დროს ერთგულად ამბობს, რომ „საქართველო ღვინის აკანია“, „საქართველოში ვაზის კულტურა“, მაგრამ სიტყვებს მხოლოდ მაშინ მივნიჭებ ღირებულებას, როცა ის აღიქვამს, რამდენად განუყოფელია ვაზი ა ღვინო მისი ყოველდღიური ყოფისგან. რაც, აუცილებლად, კულტურაშიც მოგვს ასახვას. წიგნის ახალი სწორედ ეს არის. წარმოაჩინოს ვაზისა და ღვინის როგორც გამოყენებითი, ასევე მხატვრული უწყვეტი, რომლის გარეშე წარმოდგენილია ქართული კულტურის მოამრება.

იგნის იდეის ავტორი თამაზ კანდელაკი

ცმ ქართული კულტურა – იგნე

რედაქტორი თამარ შარაბიძე
 დიდიხეობები: ნანა გონცილაშვილი
 კორექტორი ირმა რატიანი
 გურამ წიხაძე

სარჩევი

პირველი წერილი..... 7
 ანბათ ოქროშირიძე
ვაზი-სივცხელის ხე
 წინათქმა
 ვაზი ქართულ ქრიატიანულ ხელოვნებაში
 რელიგიური ვენახი ტაძართა დასადაბზე
 სტელები
 ჭედრობა
 მიწმენტიური მხატვრობა
 ხეშკვეთილობა
 საეკლესიო ნაქარგობა
 ბოლოთქმა

მეორე წერილი..... 41
 ელდარ ნადირაძე
ეთნოგრაფიული მიმოხილვა
 ვენახი
 რთველი
 შარახი
 სანახელი
 ქვერი-ჭერი
 თრშიმო-კოპე
 მცენახის სტუმართმოყვარეობა
 რიტუალები
 საეკლესიო ღვინო
 ქართული სუფრა
 ქართული მცენახეობა საქართველოს გარეთ
 სადღესე ჭურჭელი

მესამე წერილი..... 59
 ნინო მახარაძე
ვაზი და ტრადიციული ქართული მუსიკა
 "შეს სარ ეენახი"

მეოთხე წერილი..... 67
 შერაბ კიკნაძე
ვაზი და ღვინო ხალხურ სიტყვიერებაში
 მერი და ღვინო
 ვენახის ღვთაება
 ღვინო და სტუმარმასპინძლობა
 ანბანის ღვინო
 ქართული სუფრა, ღვინის სმის წესი
 სიმღერა

ვაზი და ქართული ტრადიციული მუსიკა

„შენ ხარ ვენახი“

საქართველოში მევენახეობა-მეღვინეობის უძველესი კულტურის დამადასტურებელი მატერიალური ძეგლების გვარ-სახელებისა თუ ტოპონიმების გვერდით ვენახთან, ვაზთან, ღვინოსთან დაკავშირებული მდიდარი მუსიკალური ტრადიციებიც შემოგვრჩა.

ქველი მსოფლიოს ხალხების მსგავსად, ჩვენში ვაზისადმი მიძღვნილი რიტუალები სამინათლეზედო სასურველი წლის მანიძილზე რამდენჯერმე ტარდებოდა და მუსიკა ამ დღესასწაულების განუყოფელი ნაწილი იყო. ყურწის ნაგური ღვთაებრივი სიბრძნე კი დაბადებიდან გარდაცვალებამდე ამშვენებდა ქართველი კაცის ცხოვრებისა და საქმიანობის ყველა ეტაპს.

გამაფხულელ რაჭველები ვენახში დათებული ცეცხლითა და შულცივის ტიპის საგანგებო ინტონაციებით აფრთხილებდნენ ბოროტ სულებს; აჭარაში ვენახის საგამაფხულო საშუალებს ახლდა შვილიღვრებისა და ნაყოფიერების კულტების თავგანისცემის სანახაობა „ფათიკო“//„ფადიკო“, რომელმაც შემდეგ საქართველოში რიტუალში გადაინაცვლა.

საახალწლო კალანდას გერულები „აგუნას გადაძახებას“//„აგუნას გაღმობხებას“ უწოდებდნენ. ქრისტიანობამდელი ღვთაება აგუნა (რაჭა-ლეჩხუმში – ანგურა, სამეგრელოში – ჯგერაგუნა, ჯჯველია) მექსახეობა-მეღვინეობის მფარველად ითვლებოდა. სწორედ მას უკავშირდება მრავალხმიანი სიმღერის – „აგუნას“ – სახელწოდება, რომელსაც მამაკაცები ანთებული ჩირაღდნებით კარდაკარ ჩამოყვლისას აბრუნებდნენ. შეღამებისას კი მარაში სანახაულზე რიტმული კაკუნისა და შუქების ტყეში ატყუებულ იგივე სიმღერა საახალწლო რიტუალის დამაგვირგვინებელი ნაწილი იყო.

„აგუნა, აგუნა გაღმობხარეო,

ჩახეი და ასკანა ჩაშეიარეო!

ჩაქის ცხობი ყრუცელიო!

ჩაქის ცხობი ფურცელიო!“ (სოფ. ლიხაური).

უკრაინისადმი მიმართვის სასიმღერო ფორმა ყურწის კარგ მოსავალს უზრუნველყოფდა. სავლელისმოთა, რომ „აგუნას“ ვარიანტები გურიაში დღესაც გვხვდება. 2004 წ. ქართული ხალხური სიმღერის საერთაშორისო ცენტრის ინიციატივით 2013 წ. რეჟისორ სოსო ბეტურვას მიერ დაფინანსებული ეს სიმღერა რიტუალის სიცოცხლისუნარიანობაზე მიგვანიშნებს. ისიც უნდა ითქვას, რომ თავისი სიმართლით „აგუნა“ საგრძნობლად განსხვავდება სხვა გერული სიმღერებისგან, რაც ყველად, მისი სიძველის დამადასტურებელია.

ჩემოგვიძმავე „აგუნას“ რთველში დაკრეფილი ყურწის წერვის წინაე იტყოდნენ. აქაც ამ სიმღერას ხეგუნა და ბარაქის მოთხოვნის ფუნქცია აქონდა.

მელოდო ყურწის წერვისას ქართლში სიმღერა „სანახალური“ სცოდნით გახული საუკუნის დასასრულს გიორგი სვანიძის მიერ მოპოვებული მასალებით „სანახალში“ შეიღო თუ რვა დაწერა იგივე მარცხე ხელგადახვეული. თან მღეროდნენ.

სიღვრის სანახლეური, ჰე, ჰე!
 უღოდან ღმერთი დაგვეფრეს, ჰე, ჰე!
 აიც ნუნა სწფერია, ჰე, ჰე" (სოფელი ატენი).

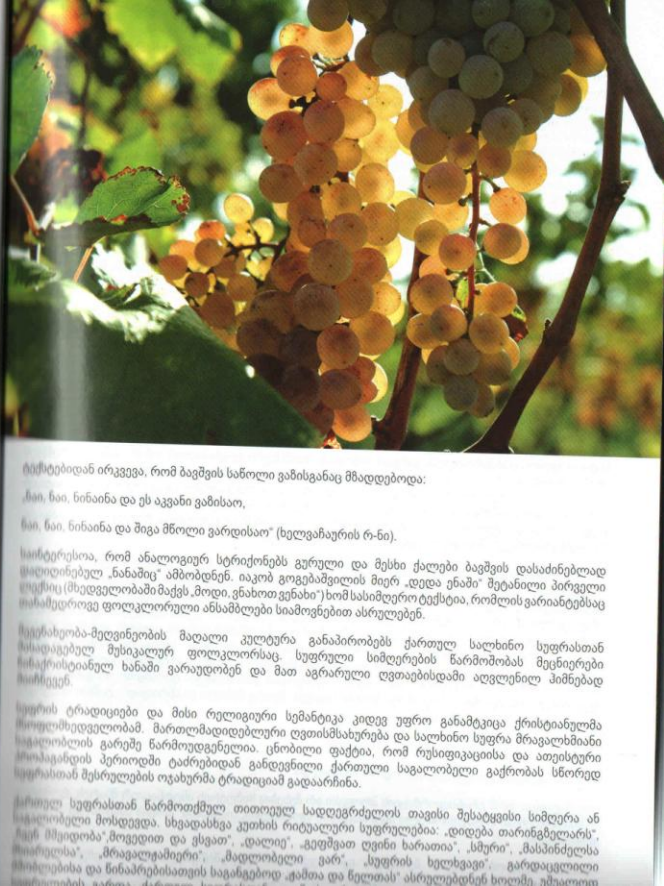
ტებო, მაგრად გაუფიქრო,
 რყვილი არ გადარჩესო,
 ეგანი ისე დაფშენივით,
 ქავისთვის არ დარჩესო" (სოფ. მუხრანში)

რიაში, აჭარასა და ლაშქრო ტყვიან სანახლეს (ან მისი დასამზადებელი მორის) გამოიძინა-
 სოთრევის უკვე მრავალია „ქელესა“/„ელესა“. მკვლევართა აზრით, ნიშნის სახელწოდება
 უკვეთი ფორმულიდან – „ქირი ელისონიდან“ უნდა მომდინარეობდეს. ეს სიმღერა ულუწოდ
 უბრუნდება. შექმნილებში: „ელესა და ვიო“, „ო, ელე, ელე“, „აბა, ელესა და ვიო და იო“ მოგან
 ტარდოე დასავლეთ გერიაში) „ვის“ ნაცვლად თურმე „ვიოის“ აყოლებდნენ. არ არის გასაკვირი,
 სი სირთულეს დასაძლევად უფლისაგან შენევა მოკლე, მაგრამ მიზნის მიღწევისათვის
 სიძალადედ შესაძლებელი ფრამით გამოეთხოვათ. თვით საშუაოს სიმძიმის გამო, ლექსზე ფიქრი
 ითვალე წარმოუდგენელი იქნებოდა.

ქელესად კამბაკურ-ორბელიანის ცნობით „მუშური“ სიმღერების კვადრი ცალკე ქვეყნად
 სოფიოფოდა „ვერხის მუშურები“, რომლებიც საშუაოს შესატყვისი რიტმი და ტემპი ექნებოდათ
 სეზონად აგრეთვე, ქვეყნის რეგენსთან დაკავშირებული სასიმღერო ნიმუშები. შესაძლოა,
 რკვი სვიანის მიერ ქართლში ჩანერგილ სიღვრეს სწორედ ამ დროს ამოვრდნენ.

ვერი ღორმუცელა არი,
 ჭყვა მას არ მოჭარბდება,
 შ მტის რეცხავ, რაც მტის ხეხავ,
 ნო უფრო კარგი დგება,
 ეგი ღვინო შენ გააბებს,
 ერთსაც ესიათვინება,
 მოუსეთ სარხი მაგრა,
 ანაირად არ იქნება" (ჩანერის ადგილი არ არის მინიშნული, სტილი დაეკუთვნა – ნ. მ.).

ერადლება, რომ ახალგაზრდა ეთნოგრაფიკოლოგმა გიორგი გარაკიანმა 2010 წელს ქიზიში
 კვლია მანამდე უცნობ ერთ რიტუალურ ნიმუშს, რომელიც ღვინის ქვევრთან ანთებული სანთლებით
 დვასხვა სალოცავის ჩამოთვლით იმღერება. გამოყენებული რეფრენებისა და ბავშვთა ინტენციური
 ფაქტებისაგან განსხვავებით „იანანას“ პანგეთი მსგავსების გამო, ჩანერმა მას „მედაშის
 ანა“ უწოდა. აღსანიშნავია, რომ „იანანას“ პანგეთი ერთ-ერთი ყველაზე ძველია და ამ ინტონაციური
 ნიმუშად საქართველოში ბევრი სხვა სიმღერაც (განსაკუთრებით საფრანგულ ნიმუშებს)
 ლდება. საველისხმოა, რომ მედაშის იანანა შესრულების რესპონსორული, ანუ სოლისტისა
 გუნდის მონაცვლეობის, პრინციპით უკლებს გარემო სთქმელს, ე. წ. „ღვთის კარზე სთქმელ
 ანასაც“ შავს. გარდა ამისა, მედაშის კვლევებს უნდა ეკავშირდებოდეს სახალისო/ბავშვების კვლევების
 უბრალო მითოლოგიური ტექსტების ის ფრაგმენტებიც, რომლებშიც იაგუნდის მარანში, ლალისფერი
 სიმღე და შიგ ამობრძელი სიცოცხლის ხეცა საუბარი.

ბრძობებიდან ირკვევა, რომ ბავშვის საწოლი ვაშისგანაც მზადდებოდა:
 „ჩიი, წიი, წინაინა და ეს ავეანი ვაშისო,
 წიი წიი, წინაინა და შიგა შროლი ვარდისაო“ (ხელგაწაურის რ-ნი).

საიტურქულსა, რომ ანალოგიურ სტრიქონებს გერული და მესხი ქალები ბავშვის დასაძინებლად
 ცალიდნებულ „ჩანაში“ ამბობდნენ. იაკობ გოგებაშვილის მიერ „ფედა ენაში“ შეტანილი პირველი
 დიქციონარი (სიუღველობაში მაცეს, მოდი, ვნახოთ ვენაბი) რომ სასიმღერო ტექსტია, რომლის ვარიანტებსაც
 თანამედროვე ფოლკლორული ანსამბლები სიამოვნებით ასრულებენ.

მეცხანობა-მეღვინობის მაღალი კულტურა განაპირობებს ქართულ სალინო სუფრასთან
 მასადაცხობლ მუსიკალურ ფოლკლორსაც. სუფრული სიმღერების წარმოშობის მეცნიერები
 წინაპროსტიანულ ხანაში ვარაუდობენ და მათ აგრაული ღვთაებისადმი აღვლენილ პიშვებად
 ჩაიშვებენ.

სუფრის ტრადიციები და მისი რელიგიური სემანტიკა კიდევ უფრო განამტკიცა ქრისტიანულმა
 მრავალმხედველობამ. მართლმადიდებლური ღვთისმახურება და სალინო სუფრა მრავალმხიანი
 საკლესიოს გარეშე წარმოუდგენელია. ცნობილი ფაქტია, რომ რუსთაველისა და ათვისტურის
 კრიტიკის პერიოდში ტაძრებიდან განდევნილი ქართული საგალობელი გაქრობის სწორედ
 სუფრასთან შესრულების ოცხურმა ტრადიციამ გადაარჩინა.

ქართულ სუფრასთან ნარბოთქმულ თითოეულ სადღევრძელს თავისი შესაძლებელი სიმღერა ან
 საგალობელი მოსდევდა. სხვადასხვა კეთის რიტუალური სუფრულგებია: „დიდება თარინგულარს“,
 „უკნ მქიცილობა“ „მღვდელთა და მღვდელთა“, „დილო“, „აფუშათ ღვინი ხარაია“, „სმეო“, „მასინძელსა
 მოაბრუნებს“, „მრავალჟამიერი“, „მადლობელი ვარ“, „სუფრის ხელსეკვი“, გარდაცვლილი
 მოწოდებისა და წინაპრებისათვის საგანგებოდ „კობა და ნილოას“ ასრულებდნენ ხოლმე. ამათი

მღეროდნენ განსაკუთრებული იყო შესხური ქორნლი. ვალერიან მალრაძის მასალებიდან ჩანს, რომ აქ დიდფრენიკობული ყოფილა სუფრის გახსნის, „ლხინში შესვლის“ და „სუფრის დახურვის“ სიმღერები. ვერადლებას იქცევს შესხუთში სუფრულუბის სამპირულად, სამ ხანად შესრულების ტრადიცია – თანმიმდევრებით მღეროდნენ ვერ ხანდაზმულები, შემდეგ შუა ხნის ადამიანები და ბოლოს – ახალგაზრდები.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართულ ლხინში სიმღერების შემსრულებლები თავად სტუმრები იყვნენ. სუფრის თამადას, მჭვერმეცველებასა და იმპორიან ერთად, სტუმრების საზეიმო განწყობის შექმნა და ცაცკა-სიმღერაში ჩართვა ეკისრებოდა. ვოკალური მრავალხმიანობის პირობებში სუფრის წევრთა ქმედითობა უპირველესად ბანის თქმით გამოისატებოდა, ცეკვისას კი – სიმღერას აყოლებული ბანითა და ტაშით. ქართველთა მერცხაოცების შეცვლა, ლხინის მონაწილეთა აქტიურ და პასიურ ქვეყებად დაყოფა, შესიკოების დაქირავება და მათთვის გასამრჯელოს გადახდა ჩვენი ტრადიციისათვის უცხო იყო, ეს წესი მოგვიანებით დამკვიდრებულა.

მართალია, სუფრული სიმღერების უაღრესად საინტერესო მაგალითები შთის კუთხეებში შემოგვიანახეს მაგრამ შემთხვევითი არაა, რომ მათი მაღალმახატველი ნიმუშები იმ რეგიონებში გვხვდება, სადაც გახისა და ღვინის კულტურა განსაკუთრებით იყო დანიშნულებული.

სათაყვანებელი მცენარე ქართველმა აკცმა ცკლესია-მონასტრების ჩუქურთმებში, ავეცხე გამოკვეთა, ტანსაცმლის ორნამენტებში ჩაქარგა, ყოვლადწინდა ღვინისმომბელი „ახლად აღფავებულ“ ვენახს შეადარა. დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეს, დემეტრე პირველს (1125-1156 წწ.), ღვინისმომბლის იამბიკო – შუნ ხარ ვენახი“ სავარაუდოდ გარეჯის მონასტერში ბერად ყოფნისას შეუთხმავს. პანის ადგილი უცნობია, ეს ლიტერატურული საგალობელი ცისკრის ლოცვაზე აღესრულება და ქორწინების საგალობელია რიგშიც არის შეტანილი. ამ დიდებული ხობების რამდენიმე ვარიანტი აღმოსავლეთი და დასავლეთ საქართველოს სამგალობლო სკოლების ნიმუშების სახით მოაღწია ჩვენამდე.

საქართველოს დამპყრობლებს კარგად ესმოდათ, რომ ჩვენი ქვეყნისათვის ვენახს განსაკუთრებულ მნიშვნელობა ჰქონდა. ქართველის ნელში განყვება, ქვეყნის დამორჩილებას ისინი ვაჟონიკავერ ძლიერების ამ საყრდენის მოშლით ცდილობდნენ. აჭარაში თურქ დამპყრობთა აგრესიული პოლიტიკის შედეგად ვენახი განანადგა. ხალხი, მართალია, გამუსლიმანდა, მაგრამ მტკიცედ იცავდა სულიერ და მატერიალურ კულტურას, მალულად ასრულებდა მამა-პაპურ წეს-ჩვეულებებს, რიტუალურ პურებს და მჭადებზე ნინოს ვეარს სახავდა, კვლავ სამ ხმამღ მღეროდა...

„ჩაღმა ჩაყრილი ვენახოს“ ძველი ვარიანტის ორტაგეიანი ტექსტი „ჩაღმა ჩაყრილი ვენახო, /ამომბ ამოყრდები“ მკვლევარ კვამლ მუხიმეს ერთ-ერთ უწველეს პიანად მიანია. მისი აზრით, პირველ ტაგში მოკრძალებული ხობგია, ხოლო მეორე ახალდარგული წერვის მიზნად ამოსვლას – მის მრდა-განვითარების პირველ საფეხურს უნდა ასახავდეს. სიმღერის ტემპი შეიძლება იყოს ნელიც და ჩქარიც, რადგან დღესასწაულების გარდა, მისი შესრულება ვენახის ბარვის, თონის, ცურნის კრეფის დროსაც შეიძლება. თურქეთის ბატონობისდროინდელ ვარიანტში სეცდა და მწეხარება იჩენ თავს: „მამა-პაპურო ვენახო, /სად წადი და რომელ მხარეს?“. მესამე – საბჭოური ეპოქის ვარიანტი წინა ორისაგან სწრაფი ტემპითა და საზეიმო განწყობით გამოირჩევა. დასაწყისი არ განსხვავდება ძველისგან, მისამღეროც („მოი, ანინა, ნანინა“) იფიქვა, მეორე ნაწილი კი სწრაფად – ტაშით იმღერეს და ახალი სტრიქონები ემატება:

„მოგნახე და ადგადგინე, აბა, რურო, ნანინაე და

შენს ძორ-ფსევებს ვენაცვალე, აბა, რურო, ნანინაე და...“

დავამატებდი, რომ ტრანსფორმაციის პროცესი არ შეუბნია სიმღერის ინტონაციურ მხარეს, რომელიც მემოთ ნახსენები მოვადქართული ინტონაციური ფორმულის, „იანგანას“ პანის სახეობრივ არეალ კრთიანდება.

(ცალკე მკვლელობის საგანი შეიძლება იყოს ვენახთან დაკავშირებული წამარმოებები ქართულ პროფესიულ მუსიკაში, საესტრადო სიმღერაში, აღნიშნული თემა არაერთი მოცეხისა და კომპოზიტორის მთავრობების წყაროა. მათ შორის უნდა დავასახლოო რეკამ ლადიმოს „ახალდა გაბმე“, იოსებ

მესრელებით დაამახსოვრდა. შოთა ნიშნიანძის „ვახის სიმფონია“ დავლი საფუძვლად ზურაბ ზაგაიას სიმღერას, რომელსაც დარეჯან გურასამაშვილი და მერაბ სეფაშვილი მღეროდნენ...

P. S. თელავის რაიონის სოფელ ართანის მკვიდრმა, სიმამილებს მომღერალი გვარის ტრადიციების სახელოვანმა გამგრძელებელმა, 90 წელს გადაცილებულმა ანდრო სიმამილმა ტექმი ველური ყურნის აქსელე უცნობ ვიშ მიაკვლია, წერიც სახლში წამოიღო, გაახარა და ვახის ამ სახეობას „ანდროსკელი“ ესოდა. ცოტა ხნის წინ, 2014 წლის ღვინობისთვეში თელავის სახელოვნობა ფესტივალზე (NEWnadi) ანდრო სიმამი კახური სავენახო სიმღერებისაგან აკინძული მუსიკალური კომპოზიციაც შემოგვთავაზა.

კულევი ადასტურებს, რომ ვენახი – ცხოვრების ხე – ქართველთათვის ყოველთვის იყო და დღესაც არის თავგანისცემისა და შთაგონების წყარო.